

Domino omnipotenti. Verbum Hebraicum MESLOTH A (מצלות), Aquila et Theodotio μεσλοθ interpretati sunt, id est, profundum: Symmachus μεσλοθος εμβροσιον, id est, incessum umbrosium. Soli Septuaginta γελανος, id est, frenum, translulerunt: quos et nos in hoc loco secuti sumus, ne novum aliquid in questione vulgata videremur asserre. Quod cum ab Hebraeo quaererem quid significaret, ait mihi, (a) non debere nos legere MESLOTH, sed MESALOTH, quod significat phaleras equorum et ornatum bellicum, et excepto hoc loco, in nullo penitus sanctarum Scripturarum volumine hoc verbum reperiri. Frenum autem lingua Hebraica RESEN (רכס) appellari, et non MESLOTH, quod LXX translulerunt. Et esse sensum: Tempore solemnitate perpetuae, et regni Jerusalem, pacatis omnibus et tranquillis, nequaquam opus esse equitatu, quod genus bellantium fortissimum est; sed omnem ornatum, et decorem phalarum ad cultum Domini conferendum. Hoc illi dixerint. Nos equorum profundum (b) et incessum εμβροσιον, umbrosium, sive tenebrosium, referamus ad scientiam mysticam, quam et David quasi equus optimus se habere jactabat, dicens: *Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi* (Ps. L, 8). Et Apostolus: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia eius, et investigabiles vias eius* (Rom. xi, 33) ! De hoc profundo propheta 935 clamavit ad Dominum, et exaudivit eum. In his profundis et tenebris posuit Deus latibulum suum (Ps. xvii): has tenebras et sacramenta divina ingressus est Moyses in Sina montis caligine, ut videret Deum (Exod. xix): de quibus et David in Psalmo alio loquebatur: *Judicia Domini abyssus multa* (Ps. xxxv, 9). Haec arcana et ista mysteria sancta sunt Domino, quae noverat evangelista Joannes, qui ausus est dicere, quod angeli forsitan nesciebant: *In principio erat verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i, 1). Et idcirco amatur a Domino, quia optimum habebat profundum; et recubauerat super pectus Jesu, unde et hauserat sapientiam (Joan. xxi). Sin autem voluerimus, ut LXX translulerunt, frenum, accipere sermonem Dei, intelligamus in freno, eum qui equos insanientes libidine, et mulos steriles atque lascivos refrenat a vitiiis, et coercet, et non patitur ire per praecipos, de quibus dicitur: *Nolite feri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. In freno et chamo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te*

(a) Si Mesaloth, sive Mesilloth legamus: tintinnabula equorum, quae gestant sub collo, vel ornamentum quod habent inter oculos, significat, a radice מצלות, isalsal: sin ruten Mesaloth, ut legabatur Aquila et Theodotio, profunditates et voragine interpretabimur a radice מצלות, sicut MART. — In Reg. ms., sed Maselloth.

(b) Concinnius fere Victorius, et μεσλοθος εμβροσιον, id est, incessum umbrosium, sive, etc.

(c) Equidem ita S. Ambrosius in Orat. de Obitu Theodosii num. 47 de hisce clavis a Constantino in frenos, et ad dadema adhibitis, isque per fidem ad posteros reges transmissis, locutus est: *Principium itaque credentium Imperatorum sanctum est, quod suer frenum: ex illo fides, ut persecutio cessaret, de-*

(Ps. xxxi, 9, 10). De hoc freno et Jacobus loquitur: *In equorum ora multimus frenos, et omne corpus eorum circumamaginus* (Jacob. iii, 3), ut scilicet recto gradientur inire, et mollia ad sedendum Domino possint terga praebere. Tale frenum et tatis sermo auri et argenti varietate compositus, feros equos Salvatori preparat ad sedendum; et sanctos facit, ac proprie illius cultui consecratos. Audivi a (c) quodam rem, sensu quidem pio dictam, sed ridiculam. Clavos Dominice crucis, e quibus Constantinus Augustus frenos equo suo fecerat, sanctum Domini appellari. Hoc utrum ita accipiendum sit, lectoris prudentia relinquo. Nos transeamus ad lebetes, qui futuri sunt in domo Domini, quasi phialae altaris. Erit enim omnis lebes in Jerusalem, et in Juda sanctificatus Domino omnipotenti. Amen teneo lebetes, qui amaverunt ollas Aegyptias, et carnes, et pepones, et allia, et cape (Al. cepas), et 936 cucumeres (Num. xi). Nos Judaicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatatum coram altari Domini, de quibus sponsa dicit ad sponsum: *Fratruelis meus descendit in hortum meum ad phialas aromatatum, pascere in hortis, et colligere teum* (Cant. vi, 4). Hortus et paradus in quem sponus descendit ad sponsum, sanctarum lectio Scripturarum est: de quibus lilia, et violas et rosas et varia decerpit aromata, ut impleat phialas animarum credentium, et Domino ex eis liba diffundat. Istiusmodi lebetes cum versi fuerint in phialas Domini, et dicere potuerint: *Christi bonus odor sumus* (I Cor. xv), et pro virulentia carnum, varios coeperint flores gestare virtutum: tunc erunt in Jerusalem, et in Juda sanctificati Deo-omnipotenti, de quibus frequentius diximus, quod Jerusalem visionem pacis, et Judas exprimat confitentem.

(Vers. 21.) *Et venient omnes immolantes, et sument ex eis, et coquent in eis: et non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo.* LXX: *Et venient omnes qui immolant et sument ex eis, et coquent in illis, et non erit Chanaanus ultra in domo Domini* (d) *omnipotentis in die illo.* Pro Chanaan, Aquila interpretatus est mercatorem, quem et nos in hoc loco secuti sumus. Cum lebetes fuerint versi in phialas, venient omnes in circuitu nationes, sive qui relicti fuerint de universis gentibus (e) immolantes, et sument lebetes, et coquent in eis carnes victimarum, ut non crudas carnes agni comedant, sed omni carnis succederet. At qui hinc autem ipsum proprie abs Hieronymo Ambrosium suppresso nomine suggillari, non animadvertunt, in eandem expositionem plerosque alios concessisse, e quibus est Cyrillus Alexandrinus, Theodoritus, Sozomenus, Paulinus Aquileiensis, et Gregorius Turonensis de Gloria Mart. cap. 6, qui utique a vetulioribus se Patribus invocare, eamque declarant jam ante Ambrosium invaluisse sententiam. Quin ipse Hieron. cum id se, ait, praesentem audivisse, Ambrosium, quem nunquam post, ita ad verbum quod doctus ex mss. sufficimus.

(d) Ita et nostri mss., et Graecus habet, παντοκρατορος. Antea erat, virtutum.

(e) Penes Victorium, immolant et.

nium humore decocto, remaneat quod igne paratum A fuerit ad rescedendum. Quae sint phialae coram altari. Domini, in quas lebetes Israelitici convertantur, et supradiximus, et nunc ex parte dicemus. Laudat sponsa in Cantico canonicorum sponsum suum: *Maxilla eius sicut phialae aromatatum* (Cant. v). In maxillis sermo accipitur, qui prolatus a Domino, varia uagueta depromit, et tanta erit boni odoris fragrantia ut faciat sibi Dominus 937 flagellum de Scripturarum textum testimoniis, et ejiciat de templo vendentes et ementes, et dicat ad eos: *Scriptum est, domus Patris mei, do-*

mus orationis vocabitur cunctis gentibus: vos autem scistis eam domum negotiationis (Mat. xxi, 13). Quidam illud quod in Daniele scriptum est, licet in Hebraico non legatur: *Semen 938 Chanaan, et non Juda* (Dan. xii, 56): et quod ab Osee propheta de Ephraim dicitur: *Particeps idolorum Ephraim: posuit sibi scandata, provocavit Chanaanos: fornicantes (a) fornicati sunt* (Osee iv, 17, 18), haec coaptant loco, et omnem fornicatorem, Chanaanem et alienigenam appellari volent, quem de domo Dei asserunt auferendum.

(a) Reg. ms., fornicantes edificati sunt, sacro tamen textu rennente.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN

MALACHIAM PROPHETAM

AD MINERVIUM ET ALEXANDRUM

LIBER UNUS.

PROLOGUS.

939-940 Ultimum duodecim prophetarum Malachi [Al. Malachim] interpretari volumus, cujus nomen LXX translulerunt, Angelus eius, dicentes: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu Angeli eius: pro quo in Hebraeo legitur MALACHI (מלאכי), quod rectius et expressius dicitur, Angelus, id est nuntius meus.* Nec putandum est, juxta quorundam (Origenistarum) opinionem, angelum venisse de caelo, et assumpsisse corpus humanum, ut Israeli quae a Domino sunt mandata, loqueretur. Si enim interpretanda sunt nomina, et ex nominibus non spiritualis intelligentia, sed historia agno lexenduntur est: ergo et Osee, qui salvator dicitur, et Joel qui interpretatur Dominus Deus, sive incipiens, et ceteri prophetae non erunt homines; sed vel angeli, vel Dominus atque Salvator, quia hoc eorum nomina resonant. Denique exceptis Septuaginta, alii interpretes nomen MALACHI ita ut in Hebraeo legitur, translulerunt. Malachi autem Hebraei Ezram estimant sacerdotem, quia omnia quae in libro illius continentur, etiam hic propheta commemorat, dicens: *Labia sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domi-*

ni exercituum est (Mal. ii, 7). Tempus quoque 941-942 titulusque conveniunt: quod et in Psalmis (a) diximus, qui titulos non habent, eorum esse credendos, quorum priores psalmi nominibus praenotati sunt. Igitur et Malachi, id est, Ezras, post Aggaeum et Zachariam, qui sub Dario prophetaverunt, fuisse credendus est. Et propterea titulum non habere, quia liber ejus pro titulo sit: in quo discimus, quod in regno Artaxerxis regis Persarum, Ezras filius Saraiae, et ceterorum, usque ad eum locum ubi dicitur: *Filius Phinees, filii Eleazar, filii Aaron sacerdotis*, ab initio ascenderit de Babylone, et dederit ei rex secundum manum Domini Dei sui, omnem petitionem ejus: ascenderitque cum illo de filiis Israel, et de filiis sacerdotum, et de filiis Levitarum, et de cantoribus, et de janitoribus, et de Nathineis in Jerusalem, anno septimo Artaxerxis regis, et venerint in Jerusalem mense quinto: ipse est annus septimum regis, quia in primo die mensis primi coepit ascendere de Babylone, et in primo mensis quinti venit in Jerusalem. Haec, mi Minervi [Al. Minerve], et Alexander, non tam sanguine, quam religione concordēs, ne susceptum

(a) Dissertuit hac de re epistola in nostra recensione 140 ad Cyprianum num. 4.

opus dimitterem prophetarum, et extraordinario vobis labore sudarem, breviter in Proemio sum locutus: ut proponens verba Malachi, primum iuxta Hebraicam veritatem, deinde iuxta LXX interpretes, orationum vestrarum fultus auxilio, edisseram, quae sequuntur. Scripsit in hunc librum Origenes tria volumina; sed historiae omnino non tetigit, et more suo totas in allegorias interpretationes versatus est, nullam [Al. non ullam] Ezrae faciens mentio-

(a) Diximus et supra ad Aggei caput primum hanc fuisse Origenis doctrinam, homines aliquot sanctitate, atque illustrioribus donis insignitos angelos natura exstitisse: quod cum ejus desiderentur in Malach Commentaria, satis luculenter intelligere est ex T. v. in Joan. 1, 6, ad laudatum hic quoque versiculum, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, etc., ubi, Ἐγὼ πέμπω, inquit, ἀγγέλους εἰς τὸν ἄγγελον ἀγγέλιον τὸν ἄγγελον ἐπὶ τὴν ἁγίαν κατὰ τὴν ἁγίαν τὴν ἁγίαν ἡμῶν πρόδρομος καὶ ἡμῶν θεομαστόν τοῦ προτοτύπου πάσης κτίσεως ἐνομοτατομένου κατὰ τὴν ἀνθρώπων ἑξελικτὰς πνεύμα καὶ μυστηρία γεγονέναι Χριστοῦ, ἀγαθὴ πάντως τὸ διὰ τοῦ ὁμοίου τοῦ σαματος θεοπροφητείας εἰς ἀνθρώ-

nem (a) sed angelum putans fuisse qui scripsit, secundum illud quod de Joanne legimus: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam (Mat. xi, 10). Quod nos omnino non recipimus, ne auarum de caelo ruinas suscipere compellamur. Alios commentarios in hunc prophetam legisse me nescio: excepto Appollinaris brevi libello, cujus non tam interpretatio quam interpretationis (b) puncta dicenda sunt.

ποιος ἀποὸ γρηγορίου. Annotamus, num forte unus sanctorum angelorum existens, praecursor ad ministerium demittatur Servatoris nostri. Nec mirum profecto est, Christi primogeniti omnis creaturae ob amorem erga homines incarnati amulatores, imitatoresque, aliquos exstitisse, quibus dulce fuerit et benignitati quam in ipsos ostendisset, inscrivere eadem corporis similitudinem. Hieronymus, qui id se omnino non recipere hic profiteretur, alibi in epistolis ad Evangelium de Melchisedech, et ad Avitum cap. 1 et Apoll. adversus Rufinum prima, non perfunciorie castigat.

(b) Reg. ms., quam interpretationis notae dicenda sunt.

INCIPIIT LIBER.

(Cap. I. — Vers. 1.) Onus verbi Domini ad Israel, in manu Malachi. LXX: Assumptio verbi Domini super Israel, in manu angeli ejus. Quid significet onus, id est, pondus, quod Hebraice MASSA (מַסָּה), et ab Aquila (a) ἄρμα dicitur, vel quid ἄρμα, id est, assumptio, quod et Septuaginta et ceteri interpretes transtulerunt, in aliis prophetis diximus. Nam et Naum scribit: Onus Ninive: liber Visionis Naum Elcesaei (Num. 1). Et Abacuc: Onus quod vidit Abacuc propheta (Abac. 1). Et Zacharias: Onus verbi Domini in terra Adrach, et Damasci requieit ejus (Zach. ix et xii). Et rursum in consequentibus: Onus verbi Domini super Israel. Illa itaque simus explanatione 943 contenti: et nunc hoc tantum dicamus, quod pondus verbi Domini ad Israel, sive, ut LXX dicunt, super Israel, grave quidem sit, quia pondus appellatur, sed consolationis aliquid habeat, quod non contra Israel, sed ad Israel sumitur. Aliud est enim quando, verbi gratia, ad illum vel illum scribimus, aliud quando contra illum et illum: quia in altero pars amicitiae, in altero inimicitiarum aperta confessio est. Sciendumque quod abducto in captivitatem Israel, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine, et duae tribus Juda et Benjamin appellentur Israel. Quod autem dicitur: In manu angeli ejus, sive Malachi, manum pro operibus accipite. Unde et in manu Aggei, et in manu Jeremiae, et in manu (b) Moysi factus est sermo Dei. In

quorum enim manibus est iniquitas, et quorum dextra repleta est muneribus, et quorum manus plene sunt sanguine, in his non fit sermo Dei: sed qui lavant inter innocentes manus suas (Ps. xxv). Quibus aquis et Pilatus manus lavare conatus est, ne Judaeorum blasphemias consentiret (Matt. xxvii), de quibus Psalmista letatur, dicens: Super aquas refectionis educavit me (Ps. xxii, 2). De hac aqua per prophetam Dominus pollicetur: Aspergam vos aqua mundissima (Ezech. xxxvi). Qui autem peccator est, inebriatur calice Babylonio, et dicitur de eo: Spina nascuntur in manu ebriosi (Prov. xxvi, 9).

LXX: Ponite super corda vestra. Hoc in Hebraico non habetur, sed puto de Aggeo additum, in quo legimus: Et nunc ponite super corda vestra a die hac et supra (Aggei ii, 16). Post titulum igitur prophetaeivo proemium, dupliciter accipiendum est: Ponite super corda vestra, id est, animadvertite et considerate, id quod supra dictum est: Assumptio verbi Domini super Israel in manu Angeli ejus. Sive diligenter animadvertite, quae dicenda sunt postea, ut ea non corporis auribus, sed animi et cordis intelligentia cognoscatis, et faciatis vobis thesauros, in quibus recipiatis divitias sermonum Dei, et sapientia agat fiducialiter, cum dilatati fueritis, et repleto corde sermonibus Dei, pepuleritis cogitationes pessimas, quae egrediuntur de corde. homicidia, adulteria, fornicationes, 944 furta (Malt. xv), et

quoque ipso in Tomo, Osee viii, 10. (b) Duo mss., et in manu Osee factus est: ex quibus mox cum Victorio verba, et quorum dextra repleta est muneribus, quae penes Marianum decant, suffocimus. Leviora quoque inferius emendamus.

reliqua, et impleatis quod a Salvatore dictum est: Qui habet aures audiendi, audiat (Luc. viii, 8).

Dilexi vos, dicit Dominus. Et dixistis, in quo dilexistis nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus: et dilexi Jacob, Esau autem odio habui? Et posui montes ejus in solitudinem, et hereditatem ejus in dracones deserti. Quod si dixerit Idumaea, destructi sumus, sed revertentes edificabimus quae destructa sunt: haec dicit Dominus exercituum. Isti edificabunt, et ego destruaum: et vocabuntur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus usque in aeternum. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis: Magnificetur Dominus super terminum Israel. LXX: Dilexi vos, dicit Dominus: et dixistis, in quo dilexistis nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus: et dilexi Jacob, Esau autem odio habui: et posui terminos ejus in desolationem, et hereditatem ejus in donata deseri. Quia dicit Idumaea, destructa est: revertamur et reaedificemus deserta. Haec dicit Dominus omnipotens: Ipsi edificabunt, et ego destruaum: et vocabuntur eis termini iniquitatis, et populus super quem praeparatus est Dominus usque in aeternum. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis: Magnificatus est Dominus super terminos Israel. Israel, hoc est, Judas, ad quem solebat fieri verbum Dei et visio Domini, onus ejus et pondus suppliciorum gravissimum portare compellitur, ut graviora peccata deponat, et sentiat per tormenta, quae non sensit per beneficia. Et ne pona in suos videatur injusta, subicit Dominus: Dilexi vos: Quem enim diligit Dominus corripit: castigat autem omnem filium quem recipit (Hebr. xii, 6): Et dicendo dilexi, praesens negat, dum praeteritum confitetur. Illique respondent temeritate quae peccant, oblitii beneficiorum ejus: In quo dilexistis nos? Ad quae Dominus: Ut cetera, inquit, taceam, et quod nuper de Babylonia captivitate venistis, incunabula vestra tractabo, antequam nasceremini, immo priusquam Rebecca Esau et Jacob utero suo funderet (Gen. xxv): in Jacob vos dilexi: in Esau Idumaeos odio habui. Quem locum apostolus Paulus mystica disputatione eventilians, scribit ad Romanos, duo pariter testimonia de

A libus ac bestibus obtineri. Si autem dixerit Edom, hoc est, Esau: destructi quidem sumus, (a) ad iram Dei, rursum edificabimus civitates: haec Domino praedicente cognoscite: quod illis edificantibus, ego destruaum, et iram meam aeterna eorum vastitas approbabit. Odium igitur in Esau rebus ostendi, amorem autem in vos, hoc est, in Jacob, sequentibus approbabo. Illis destructis atque reductis ad solitudinem, videbunt oculi vestri, et dicetis: Magnificetur Dominus super terminum Israel: et ex comparatione malorum quae frater vester patitur, Dei in vos beneficia sentietis. Judaei falso sibi blandiuntur, Edom Romanos et Israel in consummatione mundi se prophetari: quod destructo Romano imperio, hoc est, Idumaeo, regnum orbis veniat ad Judaeos. Haec prout potuimus, historiae fundamenta jacientes, locuti sumus: nunc veniamus ad intelligentiam spiritualem. Israel, vir, vel sensus cernens Deum, sive ut ego melius puto, εὐθετατος θεός, id est, rectissimus Dei, diligitur a Domino, et vult dilectionis ejus in se scire rationem. Dominus quoque reponit, Esau et Jacob de una stirpe generatos, hoc est, vita atque virtutes ex uno cordis fonte procedere: dum ex arbitrii libertate in utranque partem ut volumus, declinamus; sed priora nascuntur vitia per infantiam, peruliam, juventutem, quae postea etas firmior corripit atque supplantat. Major frater hispidus est et sanguinarius (Genes. xxv): 946 venationibus, silvis et bestias delectatur. Minor levis et simplex, et innocenter habitans domum. Deus fines Idumaeae, hoc est, terrae et sanguinarius Jacob in solitudinem, et nihil de terra crescere sinit et esse perpetuum. Quod si impudens malitia ea quae sunt Dei sermone destructa, rursum edificare nitatur, Dominus se eorum quae instaurantur a vitis, adversarium proficitur. Et postquam fuerint hostilium terminorum cuncta subversa: tunc (b) oculos possumus videre Israelis, et sanctos quoque dicere: Magnificetur Dominus in terminis eorum, qui mente conspiciunt Deum (Sapient. xi). Porro dilectio et odium Dei vel ex praesentia nascitur futurorum, vel ex operibus: alioquin novimus quod omnia Deus diligit, nec quidquam eorum oderit quae creavit; sed proprie eos suae vindictae charitati, qui vitiorum hostes sunt et rebelles. Et econtrario illos odit, qui a Deo destructa cupiunt rursum exstruere. Odisse autem Deus εὐθετατος dicitur: ut flere, ut dolere, ut irasci: ut quando audimus odium ejus in malos, ea quae Deum intelligimus odisse, fugiamus.

(Vers. 6.) Filius honorat patrem, et servus domini sumus: si ergo pater ego sum, ubi honor meus est? et si dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum. LXX: Filius glorificat patrem, et servus dominum suum timebit. Et si pater ego sum, ubi est gloria mea? Et si dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus omnipotens. Licet priusquam nasceremini, in Jacob quasi filios amare vos

(a) In aliis libris, ad tra Des.

(b) Penes Vict., tunc oculis possumus videre Israel, et o

cæperim: tamen eligite quo me vocabulo nominetis. A aut pater suum vester, aut dominus. Si pater, debuit patri honorem reddite, ei dignam parente offerre pietatem. Si dominus, cur me contemnitis? cur dominum non timetis? Loquitur autem ad eos qui sub Zorobabel et Jesu filio Josedece, et Ezra sacerdote, et Neemia, de captivitate Babylonia sunt reversi (I Esdr. iii), extructoque altari, necdum templum edificaverant, nec muros extruxerant civitatis, et nihilominus in peccatis pristinis remanebant, Deum nec amore, nec timore venerantes. Quod autem gloria diximus, vel honorem, et apud Græcos δόξα, et apud Hebræos 947 CHABOD (כבוד), unum verbum est; sed nos pro Latine lingue proprietate, honorem posuimus. Nam et in Evangelio ubi loquitur Dominus, et Salvator: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, et Filius tuus clarificet te (Joan. xvii, 1), apud Græcos δόξαζον loquitur, id est, glorifica. Quem locum plerique Latinorum honorifica, interpretati sunt. Simulque consideremus, quod filius ac servus in Scripturis sanctis voluntate fiat, non necessitate nature. Qui enim spiritum adoptionis acceperit, in filium Dei vertitur: qui autem spiritum servitutis in timorem, Dei servus efficitur (Rom. viii). Vult itaque primum Deus, ut filii ejus simus, et bonum voluntate faciamus: si hoc consequi volumus, ut saltem servos nos habeat, et a malis per suppliciorum formidinem recedamus. Legimus in malam partem filios: Eramus filii iræ, et filii gehennæ (Ephes. ii, 3), quos Pharisei, mari terrisque circumitis, dignus genere tormentis (Math. xxiii). Et Judas proditor, filius perditionis appellatur (Joan. xvii); et in octogesimo octavo psalmo de Domino scribitur: Filius iniquitatis non apponet nocere ei (Ps. lxxxviii, 23). In Osee quoque filii fornicationis vocantur, qui sunt de matre meretrice generati, de qua scriptum est: Fornicata est mater vestra (Osee. ii, 5). Et in Evangelio Judei filii diaboli suggillantur: Vos de patre diabolo nati estis, et desideria patris vestri vultis facere (Joan. viii, 44). In bonam partem filios legimus, ut filios Dei: Quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. i, 12). Et filios sapientie, Evangelio proclamante: Justificata est sapientia, a filiis suis (Math. xi, 19): Et filios Abraham: Amen dico vobis, potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham (Math. iii, 9). Et filios Apostolorum: Filii mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis (Galat. iv, 19), et multa istiusmodi. Filius ergo honorat, sive clarificat patrem, juxta illud quod scriptum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus: ut videant vestra (a) opera, et glorificent Patrem vestrum qui est in cælis (Math. v, 16). Servus quoque honorat dominum suum non eadem charitate qua filius; sed ἀπὸ φόβου subauditur, honorat filius patrem, servus dominum suum; et tamen Deus omnipotens sciens differentiam filii et servi, et a filio gloriam, a servo timorem expetit: Principium enim

(a) Interserit Victorius bona, ex ipso Matthæi textu.

sapientie timor Domini (Ecc. i, 16), ut de timore servorum, 948 ad gloriam gloriam transeamus. (Vers. 7.) Ad vos, o sacerdotes, qui despiciitis nomen meum, et dixistis: In quo despeximus nomen tuum? Offeritis super altare meum panem pollutum, et dicitis: In quo polluimus te? in eo quod dicitis, mensa Domini despecta est. LXX: Vas, sacerdotes, qui despiciitis nomen meum, et dixistis: In quo despeximus nomen tuum? Offerentes ad altare meum panes pollutos, et dixistis: In quo polluimus ipsos? in eo quod dicitis, mensa Domini despecta est: et que superposita sunt, despexistis: Quod autem sequitur: Et que superposita sunt despexistis, obelo prenolavimus, quia in Hebraico non habetur, et de sequentibus additum est. Ad vos, igitur, o sacerdotes, qui despiciitis nomen meum, ista sermo dirigitur: qui reversi de Babylone, metu præteritæ servitutis, debueratis ad Dominum plena mente converti: et non solum hoc non facitis, sed imitantes Cain, superbis contra Deum vocibus respondentes, seiscitami ab eo quæ ocula non fallunt, et dicitur: In quo despeximus nomen tuum (Gen. iv)? ut dissimulationis impudentia, vulnus conscientia protegatis. Vultis ergo scire in quo despexeritis nomen meum? Offeritis super altare meum panem pollutum: panes videlicet propositionis, quos juxta traditiones Hebraicas, ipsi serere, ipsi demerere, ipsi molere, ipsi coquere debebatis: et nunc sumitis quoscunque de medio, et voce temeraria respondetis, et dicitis, in quo polluimus eos, sive te? Dum enim sacramenta violantur, ipse cujus sunt sacramenta violatur. Hoc autem quod sequitur: In eo quod dicitis, mensa Domini despecta est, possumus ita interpretari: Quod reversi de Babylone, in eodem templo edificato, manentes in casulis, et in ruinis urbis antiquæ, altare tantum extruxerant, non ejusdem glorie, cujus pristinum fuerat, et putabant deesse religionis sanctimoniam, quia deerat edificatio ambitio, Tenues lineas duximus, quibus imprimenda est explanatio spiritualis. Corripit sermo divinus episcopos, atque presbyteros et diaconos negligentes, sive quoniam genus sacerdotale et regale sumus, omnes qui baptizati in Christo, Christi censentur [A. censentur] nomine, cur despiciant nomen Dei: et interrogantibus, 949 in quo despexerint nomen ejus, causam monstrat offense: Offeritis, inquit, super altare meum panem pollutum. Polluitur panem, id est, corpus Christi, quando indigni accedimus ad altare, et sordidi mundum sanguinem bibimus, et dicimus, mensa Domini despecta est; non quod hoc aliquis audeat dicere, et quod impie cogitat scelerata voce, proferre; sed opera peccatorum despiciunt mensam Dei. Possumus et aliter dicere: Doctor Ecclesie qui spirituales conficit panem, et eum populis dividit, si vel propter humanam gloriam, vel lucra sæculi que gloriam consequuntur, loquatur in populis et divitibus blandiatur, et honoret peccatores, et juxta Jacobum suspiciat

eos, quicquid annulis aureis ad se veniunt (Jacob. ii), et pauperes sanctos repellat, nomen Dei despiciet, et panem poluit doctrinarum, et in ipsum Deum jact contumelias, mensam Scripturarum ejus mensis idolorum sæcularisque doctrinæ putans esse communem.

(Vers. 8.) Si offeratis cæcum a immolandum, nonne malum est? Et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum. LXX: Quia si offeratis cæcum in sacrificium, nonne malum est? Et si offeratis claudum et languidum nonne malum est? offer illud duci tuo, si susceperit te, si acceperit faciem tuam, licet Dominus omnipotens. De diversitate victimarum, et quæ vel offerri debeant, vel non offerri, in Levitico plenius discimus (Levit. xxi et xxii). Reversi itaque de Babylone sacerdotes, Levitæ, cantores atque cantores, et Nathinæi servique Salomonis, quorum Ezras scribit xαράζον, illicitos Deo victimas offerebant, cæcas videlicet et claudas, ac variis debilitate confectas (I Esd. ii); hoc est enim quod dicit languidum, uno cuncta sermone comprehendens. Si istiusmodi, inquit, duci tuo offeres munera, nonne respuerit? nonne sibi factam putaret injuriam? et hoc audetis offerre Deo, quod dare hominibus non audetis? Longum est nunc omnium victimarum aperire mysteria: de his tantum loquar quæ presenti capitulo continentur. Cæca est animæ victima, quæ non illustratur Christi lumine, nec habet oculum de Evangelio contentum (Math. 6). 950 Clauda est rogantis oratio, quæ duplici mente accedit ad precandum, et audit cum populo Judæorum? Usquequo claudicatis utroque pede (III Reg. xvii, 24)? Et languida, et omni infirmitate cooperta, quæ non habet Christi Dei virtutem, Deique sapientiam. Istiusmodi preces, quæ sine lumine veritatis sunt, et non habent sapientiæ firma vestigia, et debilitatibus variis contabescunt, si offerantur Ecclesiarum principi, aut cuilibet erudito sapientique doctori, nonne repudiabuntur et in contumeliam ejus recident, qui talia est ausus (a) offerre?

(Vers. 9.) Et nunc deprecamini vultum Dei ut miseretur vestri: de manu enim vestra factum est hoc si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum. Quis est in vobis qui claudat ostia, et intendat altare meum gratuito? LXX: Et nunc deprecamini faciem Dei vestri, et rogate eum: in manibus vestris facta sunt hæc, si suscipiam ex vobis facies vestras, dicit Dominus omnipotens: quia et in vobis claudatur ostia, et non succedat altare meum gratis. Nullum in hoc loco Septuaginta interpretes ab Hebraica veritate discordant: et necesse est, ubi diversa est interpretatio, ut diversus et sensus sit. Quia obtulistis claudas et cæcas et debiles victimas, vos enim hæc quæ dixi universa fecistis: agite penitentiam, si quo modo miseretur vestri Deus:

(a) Corrupte Martian. retinuit auferre.
(b) In Reg. mss. ecce, pro hæc, juxta Græcum Complutensæ exemplar, qui laudatam ab Hieronymo

nullus enim in vobis usque ad extremum ministerium, non dico pontifex, non sacerdos, non Levita, et panem poluit, sed nec janitor quidem, et is qui ignem supponit altari ad cremandum holocausta, qui non a me mercedem accipiat laboris sui. Hoc autem dicens, decimas significat omnium frugum, quæ offeruntur a populis. Ex quo ostenditur, acceptionem esse Domino servitutem, quæ mercedem in presentiarum non postulat. Unde et apostolus gratis prædicat Evangelium (I Thess. ii); et nocte et die manibus suis laborat, ne cui oneri sit et hanc gloriam suam gratuite predicationis in gentibus, nequaquam evacuandam esse testatur (II Thess. iii). Porro LXX alium multo suggerunt sensum: O sacerdotes, qui hostias debiles immolatis, convertimini ad penitentiam, et vultum Domini deprecamini et orate pro operibus manuum vestrarum. Quod autem infer: Si 951 suscipiam ex vobis facies vestras, nescio an conveniat exhortationi penitentia. Nemo enim dicit, ora me, et non parcam tibi. Sequitur: In vobis claudatur ostia, Patris videlicet, et Filii, et Spiritus sancti. Unde Salvator loquitur: Ego sum ostium (Joan. x, 9). Sive aliter: Non vobis aperientur ostia Scripturarum, nec perspicere poteritis sancta sanctorum, nec Domini sacramenta cognoscere; nec succedere thymiana ejus ad altare: quia orationes vestre ad illum non perveniunt. Et hoc quod dicitur δωρῶν, et nos interpretati sumus gratuito, qui hanc sequuntur intelligentiam quam nunc exponimus, vertunt in gratiam, ut videlicet gratiam non habeant altari Domini servendi.

(Vers. 10 seqq.) Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Et vos polluistis illud, in eo quod dicitis: Mensa Domini contaminata est, et quod super ponitur, contemptibile est cum igne qui illud devorat. Et dixistis: Ecce de labore, et exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum. Et intulistis de rapinis claudum, et languidum, et intulistis munus: numquid suscipiam illud de manu vestra? dicit Dominus. LXX: Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non suscipiam de manibus vestris, quia ab ortu solis usque ad occasum nomen meum gloriosum est in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Vos autem contaminastis illud, in eo quod dicitis, mensa Domini polluta est, et qui superponitur despecti sunt cibi ejus, et dixistis, hæc de afflictione sunt, et exsufflastis ea, dicit Dominus in manu o lens. Et inferebatis rapinas, et clauda 952 et debilia, et offerabatis sacrificium: si suscipiam ea de ma-

versionem sæpius adherere novimus: ἰδὸς pro ταυτα.

nibus vestris dicit Dominus omnipotens? Regula Scripturarum est: Ubi manifestissima prophetia de futuris textitur, per incerta allegoria non extenuare qua scripta sunt. Ergo proprie nunc ad sacerdotes Judaeorum sermo fit Domini, qui offerunt cœcum et claudum, et languidum ad immolandum; ut sciant carnalibus victimis spirituales victimas succurras. Et nequaquam taurorum hircorumque sanguinem: sed thymiam, hoc est, sanctorum orationes Domino offerendas, et non in una orbis provincia Judea, nec in una Judea orbe Jerusalem; sed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Israel; sed mundam, ut in (a) cœremoniis Christianorum. Ab ortu enim suis usque ad occasum magnum est nomen Domini in gentibus, dicente Salvatore: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* (Joan. xvii, 6). Cumque, inquit, nomen meum magnum in gentibus sit futurum, o vos principes Judaeorum polluitis illud atque polluitis. Sic enim futurorum textit valde, ut præsens tempus non deserat. Propterea autem, o sacerdotes et principes Judaeorum, in omni loco mihi offertur oblatio munda, et magnum est nomen meum in gentibus, quia dicitis mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemptibile est cum igne qui illud devorat. Reversus de Babylone populus, altare tantum fortuitis et impolitis lapidibus, juxta Ezræ librum extruxerunt (I Ezr. vi), absque templo, absque urbis ædificiis, absque extruptione murorum, et putabat minorem esse cultum religionis, quia templi ornatus deerat. Ad quos Dominus loquitur: Pollutum putatis altare, et holocausta ac victimas que supra imponitur: ignem quoque qui victimas devorat, esse pollutum: nec intelligitis omnipotentem Deum, non aurum, gemmasque, et hostiarum multitudinem querere, sed offerentium voluntates. **953** Qui autem arbitrantur non altare, sed mensam debere intelligi, in qua panes ponebantur, quomodo hoc interpretari possint quod sequitur, cum igne qui illud devorat, omnino non video: neque enim ignis devorat panes propositionis, quos semper novos (Al. novis) pro veteribus commutabant, et ablatis cedebant in usus sacerdotum (Levit. ii, 4). Aut certe ita intelligendum: Polluitis nomen meum in eo quod dicitis: quid prodest si offeramus optima? quacumque fuerint quæ offeruntur, igne sunt devoranda. Fructus autem altaris ignis est, cuiusque ignis hostie vel holocausta. Nec sufficit prioris sermonis impietas, sed etiam hoc dixistis: Ecce

(a) Victor, ait: Hieron. cœremonias Christianas Missam appellat, quam Græci λειτουργίαν vocant: de qua fit mentio Act. xiii: λειτουργήσαντων δεύσαντων τῷ λαῷ, xxi νεστειδέντων, εἰς τὸ ἵνα εὐχαριστήσωμεν, seu verius, sacrificantibus autem illis et jejuniatibus, dicit Spiritus sanctus. Hoc enim nomine et Clemens martyr, et Basilus, et Chrysostomus Missam inscribunt. Hanc autem sacrificium esse, non solum hic abs Hieronymo erudit, sed præclarus, et illustris super xvi Ezechielis, discernere potes. Ex quo non possum non mirari novorum hæreticorum vesaniam, qui contra ipsius Christi

A de labore, et exufflatis illud, dicit Dominus exercituum. Cujus orationis hic sensus est: Dixistis, de captivitate reversi sumus, hostibus prede fuimus, multum in longo itinere laboravimus, pauperes sumus, quidquid habere volumus, via labore consumptum est: quacumque habemus offerimus; et hæc dicendo exufflatis vestra sacrificia, id est, exufflatione mea digna fecistis: sive ut in Hebraeo legi potest: *Et exufflatis me hæc dicendo; non sacrificio, sed mihi cui sacrificabatis, fecistis injuriam.* Quamobrem nequaquam suscipiam illud de manu vestra, dicit Dominus omnipotens. Quidam putant hoc quod ad Judæos specialiter dicitur, eo quod vitium eorum immunde sint atque polluta, et sacrificium transferat ad gentes, intelligi debere super ecclesia sacerdotibus, qui negligenter offerunt victimas Domino. Quod si recipimus: ergo ab Ecclesia rursus ad aliam religionem victimas transferende sunt. (b) Et quomodo Legi Evangelium, sic rursus Evangelio ea quæ non sunt futura, succedent. Mensam quoque Domini contaminatam ad sanctas Scripturas referunt, si aliter quam scriptæ sunt, intelligantur.

(Cap. II, — Vers. 1, 2). *Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. Quia rex magnus ego sum* (Vulg. tacet sum), dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus. (c) *Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes: Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, et maledictam benedictionibus 954 vestris et maledictam illis, quoniam non posuistis super cor. LXX: Et maledictus qui erat potens, et habebat in grege suo masculum, et votum ejus super eo, et immolat debile Domino: quia rex manus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum illustre in gentibus. Et nunc mandatum hoc ad vos, o sacerdotes, si non audieritis, et si non posueritis cor vestrum, ut detis gloriam nomini meo, dicit Dominus omnipotens: mittam super vos maledictionem, et maledictam benedictionibus vestras, et maledictam ei et dissipabo benedictionem vestram, et non erit vobis: quia vos non ponitis in cor vestrum. Hoc quod scriptum est, et dissipabo benedictionem vestram, a LXX additum est, et in Hebraeo non habetur. Quidquid potest in excusationem peccati sui humanus animus invenire, et falsa se satisfactione defendere, hoc prævidens sermo divinus corrigit atque condemnat. Et est sensus, quia offertis cœcum*

ti institutionem, et perpetuum totius Ecclesie usum atque consensum, sacrificium, quomodo nunquam Terrarum orbis caruit, a fidelibus tollunt. Convincere hanc falsitatem multis, si vel ab aliis ante nos id docte copioseque factum non esset, vel non disputaciones, et non potius scholia nunc toxeremus.

(b) Nonnulli codices mss. aliter legunt et alium sensum retinent, scilicet, *Et quomodo legitimus Evangelium, si rursus Evangelio ea quæ non sunt futura succedant?* MART.

(c) Initium it cap. sec. LXX.

et claudum et languidum, et hoc ipsum non de vestro, sed de rapinis, et spoliis fletibusque miserrimum, et insuper dicitis, de labore et paupertate offerimus quod habemus: propterea ego dico generaliter, ut vos arguat propria conscientia. Certo obtenditis paupertatem et captivitatis injuriam, et tenuitatem rei familiaris: audite quod infero: *Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino.* Si non habes masculum, nihil tibi nocet maledictio. Hæc autem dicendo, ostendit eos habere quæ optima sunt, et offerre quæ mala sunt. Ad vos igitur, o sacerdotes, hoc mandatum est, fecistis quod impium est in contemptum mei. Sed quia malo penitentiam peccatoris, quam mortem, etiam nunc dico: Si me audire nolueritis, nec intelligere, ut detis nomini meo gloriam, quod est horribile in gentibus, veram in vos mittam penuriam, ut nequaquam mentientes; sed omnium rerum coacti egestate, dicatis vos non habere optima, quod offeratis. Et maledictam, inquit benedictionibus vestris, hoc est, his quæ nunc meis benedictionibus possidetis: sive quidquid a vobis benedictur [A. benedictur], a me maledictum erit *Emaledictam illis, subauditur benedictionibus vestris;* quoniam nolueritis intelligere quæ dicuntur; hoc est enim quod dicitur: *non posuistis super cor. 955* Possimus maledictum et dolosum accipere populum Judaeorum, qui cum haberet in grege suo masculum Dominum Salvatorem, et immaculatam agnum, qui tollit peccata mundi (Joan. i), et omnium prophetarum vaticinatione communitus, ut immolaret alque susciperet arietem, qui hæreat (a) ex cornibus in virgulo Sabæ (Gen. xxii), hoc facere noluit; sed immolat debile Domino, crucifigens Salvatorem, et eligens Barabbam latrocinii et seditionis auctorem (Joan. xvii), qui juxta mysticos intellectus refertur ad diabolum: illisque contemnentibus, et præferentibus diabolum Salvatori, nomen Christi horribile est in gentibus, quæ passionem Domini susceperunt, et eum formidoloso honore venerantur. De nobis quoque dici potest: Si creati a Deo sapientes, habentesque naturam sacræ congruam disciplinis, nostrum negligamus ingenium, et nos dedamus vitiiis atque luxurie, et habentes masculum, immolemus debile Domino. Debilis autem est, et maculata nostra oratio, quando Ira, invidia, inimicitias, et alia animi perturbatione corrumpitur: si offerentes munus ad altare, et recordati quod aliquid frater noster habeat adversum nos, non ante pergimus, et satis ei facimus (Mat. v, 23). Unde et Apostolus præcipit: *Volo* (b) *ergo viros orare in omni loco, levantes sanctas manus sine ira et discipatione* (I Tim. ii, 8). Pastorque cogitationem nostrarum atque virtutum sensus est, de quo in centesimo secundo Psalmo (Vers. 1) dicitur *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus.* Qui si gregem suum bene rexerit, impletur in eo illa benedictio: *Benedicta ar-*

A *menta bonum tuorum, et greges ovium tuarum* (Deut. xxviii, 4). Sin autem habens naturaliter masculum id est, forte, rigidum ac robustum, immolet leve vel nimis mollitia femineum atque lascivum, vel diversis animæ perturbationibus debile atque corruptum, sentiet in se completum esse quod scriptum est: *Potentiores poterit tormenta patienter* (Sap. vi, 7). Et: *Cui plus dederint, plus exigent ab eo* (Luc. viii). Unde proprie sacerdotibus dicitur, quod si audire noluerint, et corde retinere, ut dent gloriam nomini Domini per bonam **956** conversationem (Rom. ii); sed econtrario nomen illius propter eos maledicatur in gentibus, mittat in illos egestatem bonorum omnium, et benedictiones eorum, verat in maledictionem. Qui sanitate abutuntur in libidinem, et divitias vertunt in luxuriam, bonamque famam sordida conversatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem. Vel certe, quia ad Sacerdotes proprie mandatum est, vertuntur benedictiones eorum in maledictionem, quando non benedicunt sanctis ex vero cordis affectu, sicut Isaac Jacob, et Jacob patriarchas, et Moyses duodecim tribubus (Gen. xxxvii et xxxix, et Deut. xxxiii), sed per dulces sermones et benedictiones decipit corda innocentium (Rom. xvi), et qui inique agunt benedicuntur ab eis, adulanturque peccatoribus dummodo divites sint alque eorum vitiiis blandiuntur, de quibus dicitur: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant* (Isai. iiii, 11).

(Vers. 3, 4). *Eccc ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus sollemnitatum vestrarum, et suscipiam vos secum. Et scietis quia misi ad vos mandatum istud (Al. vestrum), ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum. LXX: Ecce ego separabo vobis humerum, et dispergam ventriculum super faciem vestram, ventriculum sollemnitatum vestrarum, et suscipiam vos simul: et cognoscetis, quia ego misi ad vos mandatum hoc, ut esset testamentum meum ad Levitas, dicit Dominus omnipotens.* Quia ad sacerdotes loquitur: Projiciam, inquit, in facies vestras, ea quæ sanctiora putatis in Legge, et vobis a Deo pro virtutum munere ex hostiis condata: *Brachium*, pro quo LXX *humerum* interpretati sunt, id est, *armum animalis dextrum.* Et dispergam, inquit, *stercus*, id est, *ventriculum;* sive juxta Hebraeos, *stercus*, id est, *PHARES* (פֶּהָרִים), *μυρωμακός;* pro eo quod continet, id quod continetur appellans, et (c) *armum enim et pectusculum, et linguam, et ventriculum, et ea quæ in Levitico describuntur, accipiant ex hostiis sacerdotes* (Levit. vii et ix). Quæ omnia pro peccatis eorum se abjicere, et in facies sacerdotum mittere constatur (Num. xviii; Deut. xviii), ut scilicet tales sint qui offerunt, qualia et illa **957** que offeruntur. *Et assm, et vos, inquit, secum.* Id est, *stercus sollemnitatum vestrarum, ut fetentes facies putida stercoreis commixtione turpentur, et ex eo quod vos abjicio, intelligatis ipsum esse me,*

textu.

(c) Confer epist. 64, ad Fabiol. num. 2.

(a) Regim. ms., qui hæreat cornibus.

(b) Idem ms., *Volo vos orare, etc.* Græc. dissidentie

qui quondam elegi patrem vestrum Levi, et per Levi A Aaron, et vobis sacerdoti gloriam condonavi, tunc esset pactum meum sive testamentum cum Levi, et aeterno mihi sacerdotio ministraret. Notandum, quod **אמין** (אמין) verbum Hebraicum, Aquila **αμφικρυ**, id est *pactum* interpretatur. LXX: semper **διδωκεν**, id est, *testamentum*, et in plerisque Scripturarum locis, testamentum non voluntatem defunctorum sonare, sed pactum viventium. Voluit autem Deus, et omnes quidem homines, sed praecipue sacerdotes maculam non habere, et sive humerum, sive brachium ornare bonis operibus. In pectusculo significatur bona conscientia: in lingua, sancta confessio: ut quod corde credimus ad iustitiam, ore confiteamur in salutem (Rom. x). In ventriculo quoque nihil habere mortiferum: sed quod nostram vitam sustentet ac vegetet: nisi enim cibi in ventriculo concoquantur, et eorum succo corpus irrigetur, attenuatum viribus caret, et fertur in mortem. Nos autem omnia in contrarium vertimus, ut proiciatur nobis Dominus brachium, sive separet opera nostra a sanctorum operibus, quibus praecipuum est ungere caput nostrum (Math. vi), et lavare faciem a peccatorum sordibus jejunes, et revelata facie gloriam Domini contemplari (III Cor. iii), nunc diximus: *Confusio vultus mei operum me* (Ps. xlii, 46), et iuxta Cain conceidit facies nostra (Gen. iv), nec possumus illud implere quod praecipitur: *Levate oculos vestros et videte* (Jer. xxxi, 20); sed stercore vitiorum habemus litas facies atque pollutas, et dicimus: *Patruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae* (Ps. xxxvii, 6). Unde omnia ista in stercus versa sunt, dicente Scriptura: *Et assumet vos secum stercus, videlicet quod litae sunt facies nostrae, qui debueramus pleni ac mundi venire in solemnitatibus Dei, et vel carnes agni comedere calciam* (Ezod. xii), vel expletis septem hebdomadibus, fructus operum nostrorum offerre Deo (Lev. xxiii) vel in tabernaculis hujus saeculi vivere transeuntes, **958** et dicere: *Advena sum ego et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Ps. xxxviii). Et quia pro eo quod nos vertimus: *assumet vos secum stercus*, interpretati sunt Septuaginta, et assumam vos simul, subjicitur intelligentia, quod postquam turpitudine, et ignominia cooperiti fuerint sacerdotes, et intellexerint peccatum suum, et egerint penitentiam, tunc assumantur a Domino, et huic sensui convenire quod sequitur: *Et cognoscitis quia ego miserum ad vos mandatum hoc*. Sed superior mihi vera videtur interpretatio, ne inter verba comminationis, verba posuerit blandientis, maxime cum et ea quae sequuntur, Dei indignationem sonent.

(Vers. 5 sequ.) *Pactum meum fuit cum eo vixit et pacis, et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus: in pace et in*

(a) Pressus Graeco Regim. ms. ut timore timeret me, et vobis dicitur. (b) Malim eum Regim. ms. legi doctrina apostolorum

*aequitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. LXX: Testamentum meum fuit cum eo vixit et pacis, et dedi ei (a) timorem ut timeret me, et a facie nominis mei formidaret. Lex veritatis (Al. veritas) fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace dirigens ambulavit mecum, et multos convertit ab iniquitate. Quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et lex requiruntur ex ore ejus: quia angelus Domini omnipotens est. Describitur ex persona Dei, perfecti officium sacerdotis, qualis esse debeat, et qualem esse voluerit, qui esse praecipit. Supra enim dixerat: *Ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum; et per Levi patriarcham pervenit ad posterum, Aaron et Eleazarum, Phinees et ceteros, qui de ejus stirpe generali sunt nunc in fine ait: Irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum.* Ex quo perspicuum est, omne quod dicitur per Levi, ad sacerdotes et specialiter ad pontificem pertinere. Legimus in Numeris de Phinees, qui Zamri cum scorto Madianitide pugione percussit: *Phinees filius Eleazar, filii Aaron sacerdotis, requiescere fecit furorrem meum a filiis Israel, quoniam emulatus est zelum meum contra eos; et non perdidit filios Israel in zelo meo, 959 sic dicens: Ecce ego dabo (Vulg. do) et testamentum pacis, et erit ipsi et semini ejus post eum testamentum sacerdotii sempiterni; pro eo quod zelatus est Deo suo, et exoravit pro filiis Israel* (Num. xxv, 11). Vitae autem testamentum, sive pactum, non hujus arbitrum quae nobis cum bestisset cunctis animantibus communis est, sed illius quae dicit: *Ego sum vita* (Joan. xiv, 7). Etenim vita nostra cum Christo abscondita est in Deo (Col. iii, 3): de quo possumus dicere, quod et ipse pax nostra sit, Apostolo confirmante: *Ipse enim est pax nostra* (Ephes. ii, 14). Dedit ergo Dominus Levi, et per eum posteris ejus, ut timerent eum: *Principium enim sapientiae timor Domini* (Ps. cx, 10), et a facie ejus formidarent, sive subtraherent se atque contraherent, mentis formidinem horrore corporis indicantes, juxta illud quod scriptum est: *Super quem requiescam, nisi super humilem et quietum et tremement verba mea* (Isai. lxxvi, 2). Lex veritatis fuit in ore ejus, hoc est, doctrina (b) populorum, quae in sacerdote nullo debet mendaciosa deturpari; sed tota de veritatis fonte procedere. Et iniquitas non est inventa in labiis ejus; ut imitetur Dominum suum, de quo dicitur: *Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (I Pet. ii, 22). In pace et in aequitate ambulavit mecum, et ipse in se pacem habeat, et ceteros pacificet, nulliusque personam accipiat in judicio, et idecirco ambulet cum Deo, sicut ambulavit Enoch, qui translatus est (c) ad Dominum, et non inveniebatur (Genes.*

quae in sacerdote nullo debet mendaciosa deturpari. (c) Quidam editi libri, a Domino.

v); *Et multos avertit ab iniquitate.* Qui sacerdos est, A praeiterit. *Labia sacerdotis custodient scientiam:* non dixit, *profertur, sed, custodient, ut loquantur in tempore, dentque conservis cibaria in tempore suo. Et legem requirunt ex ore ejus.* In Aggeo hoc idem scribitur: (a) *Interrogate sacerdotes legem Domini* (Aggei ii, 12). Ad sacerdotis pertinet disciplinam interrogatum respondere de lege. Qui si ignorantiam in ceteris diligentem, in Scripturis sanctis obtenderit negligentem, frustra jactat dignitatem, cuius opera non exhibet. Hoc est quod apostolus Paulus scribit ad Titum: *Ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere* (Titum. i, 9). Et ad Timotheum: **960** *Quoniam ab infantia sacras litteras nosti, quae te possint instruere ad salutem, ut peccantes coram omnibus arguas* (II Tim. iii, 13). Sequitur: *Quia angelus Domini exercituum est.* Exponit nomen suum Ezras sacerdos Dei, hoc est, *Malachi quod angelus Domini* interpretatur: angelus autem, id est, nuntius, sacerdos Dei, verissime dicitur, quia Dei et hominum sequester est, ejusque ad populum nuntiat voluntatem: et idecirco in sacerdotis pectore rationale est (Ezod. xxix), et in rationali doctrina et veritas ponitur, ut discamus, sacerdotem doctum esse debere, et praecone dominicae veritatis. Quidam hoc quod ad Levi et per Levi ad sacerdotes dicitur, falso putant intelligendum esse de Christo, non respicientes ea quae sequuntur, persona Christi esse contraria.

(Vers. 8, 9.) *Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege. LXX: Vos autem declinastis de via mea, et ifirmos fecistis multos in lege, corrupistis testamentum Levi, dicit Dominus omnipotens. Et ego dedi vos contemptibiles, et dissolutos in omnes gentes, pro eo quod non custodistis vias meas, sed accipiebatis personas in lege. Haec ad Christi non pertinere personam, nec ad eos qui illius cultui dedicati sunt, etiam ego itaceam prudens lector intelligit. Et est sensus: Ego vos vobis facere quo priori capitulo continentur, et de quibus per Moysen in Deuteronomio sum locutus: *Date Levi doctrinam ejus, et veritatem viro justo* (Deut. xxxiii, 8, sec. LXX), et reliqua: vos autem recessistis de via recta, sive declinastis, dicente me: *Non declines neque ad dextram, neque ad sinistram* (Deut. v, 32); et infirmos fecistis multos in lege, sive scandalizastis, ut Aquila et Symmachus verterunt. Declinare ad dextram, est abstinere a cibis quos Deus creavit ad utendum: condemnare nuptias, et in illud incurere, quod in alio loco scriptum est: *Ne sis justus multum* (Ecc. vii, 17). Ad sinistram divertere, est cum quis luxuria se tradit et libidini, et scandalizat multos in lege: cui melius est, ut mola*

(a) Rescribit Victorius, Interroga, ex Aggei textu.

961 asinaria ligetur circa collum, et in mare praecipitur, quam scandalizat unum de minimis. Infirmitas autem facit multos, qui cum credentes in Christo fidei robur acciperint, inflirmari eos faciunt negligentia conversationis suae, quibus rectissime dicitur: *Irritum fecistis pactum Levi, pactum vitae et pacis, et cetera, quae pertinent ad officium diximus sacerdotis.* Quam ob causam, et ego, inquit, dedi vos contemptibiles et humiles omnibus populis, ut vos contemneret, et pro honore et gloria, quasi dejectos humilesque calcarent: *Sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege.* Inter omnia peccata Levi, sive eorum qui ex Levi sunt, sacerdotum Dei, illud et ultimum et maximum ponitur, quare accipiant faciem in lege, ut non causas sed personas considerint, justumque pauperem despicientes, iniquos divites suscipiant et honorent. Ad quod in octagesimo primo psalmo dicitur: *Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis* (Psal. lxxxii, 2)? et Paulus ad Galatas: *Deus, inquit, personam hominis non accipit* (Gal. xvi). Pleniusque apostolus Jacobus hoc peccatum arguit, atque condemnat (Jac. 2). Quidquid autem priori populo dicitur, etiam nobis dictum putemus ut cautiores recedamus a vitis et faciem non suscipiamus in lege, nec qui sumus cultores Dei, veritati mendacium praeramus.

(Vers. 10 sequ.) *Numquid non Pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus creavit nos? Quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? Transgressus est iuda, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem: quia contaminavit iuda sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filium Dei alieni. Disperdet (Al. disperdat) Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem manus Domino exercituum. LXX: Nonne Pater unus omnium vestrum? Nonne Deus unus creavit vos? Quare reliquistis unusquisque fratrem suum, ut abominabile faceret testamentum patrum vestrorum. Derelictus est iudas, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem, quia contaminavit iudas sancta Domini, in quibus dilexit, et adinventos deos alienos. Disperdet Dominus hominem qui facit haec, 962 donec exturbetur de tabernaculis Jacob, et de his, qui offerunt sacrificium Domino omnipotenti. Antequam de praesenti capitulo disputemus, Hebraeorum est ponenda traditio, immo Scripturae veritas explicanda. Legimus in volumine, quod Ezrae titulo praenotatur, ex persona ipsius Ezrae locutus: *Accesserunt ad me principes, dicentes: Non est separatus populus Israel, et sacerdotes et Levitae a populis terrarum, et de abominationibus eorum, Chananaei videlicet, et Elthai et Pheresai, et Jebusai, et Ammonitarum, et Moabitum, et Aegyptiorum, et Amorrhoeorum. Tulerunt enim de filiabus eorum sibi, et filiis suis, et commiscerunt semen sanctum cum populis terrarum. Manus etiam principum et magistratum fuit in transgressione hac prima. Cumque audissem sermo-**

nem istum, scidi pallium meum et tunicam, et cœlli capillos captis mei et barbæ, et sedi mœrens (I Esdr. ix 1 segg.). Et rursum in consequentibus: *Invenitque sunt de filiis sacerdotum, qui ducerunt uxores alienigenas de filiis Jesu, filii Josede, et fratres ejus, Manas, et Eleazar, et Jarrib, et Gofajia, et dederunt manus suas, ut eficerent uxores suas, et pro delicto suo arietem de ovibus offerrent* (I Esdr. x, 18, 19). In fine quoque capituli post enumerationem eorum, qui uxores alienigenas acceperant [Al. acciperent], Scriptura commemorat: *Omnes hi acceperunt uxores alienigenas: et fuerunt ex eis mulieres quæ pepererant filios. Reversi ergo de captivitate Babylonia, tam principes, et sacerdotes, ac Levite, quam reliquus populus abjecerunt uxores suas Israelitici generis, quæ paupertate et injuria longioris viæ, et fragilitate sexus non ferentes (a) laborem, confectæ erant, et infirmitatem ac deformitatem corporum contraxerant: et cum alienigenis vel ætate florentibus vel cultu corporum pulchrioribus, vel potentum ac divitum filibus matrimoniam copularant. Corripit itaque eos Ezras propheta, et ad repudium novarum conjugum provocat, ut uxores quas dimiserant, recipiant: Nonne inquit, pater unus Abraham omnium nostrum est? de quo in Isaia scribitur: *Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram, quæ genuit vos, quia unus erat, et vocavi eum* (Isai. li. 2). Nonne Deus unus creavit nos, qui ex Abraham nostrum 963 elegit genus? Quare ergo veteres uxores contemnimus, et fratrum nostrorum abjicimus filias, ut relinquamus pactum patrum nostrorum, et non ex Lege accipiamus uxores? Transgressus est Juda (hæc enim tribus reversa est de Babylone cum sacerdotibus ac Levitis, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem. Nequaquam in decem tribubus, quæ ab Assyriis tenebantur; sed in his (b) qui ad Cyri regis imperium sub Zorobabel et Ezra, et Neemia de Babylonia sunt reversi. Quia contaminavit Juda sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filium Dei alieni, miscendo eum alienigenis semen Israel, et gentillum; id est, ethnicorum filias, idolis servientes, sumendo uxores. Quia igitur hoc fecerunt, prophetam ad eos sermo dirigitur, et a peccato maledictionibus retrahuntur. *Disperdat Dominus virum qui fecerit hoc. Quam pulchre non abscedit errori veniam, nec dicit, maledixit Dominus et qui fecit hoc; sed qui fecerit, in futurum tendens maledictionem, ut peccatores ad penitentiam provocet. Doctorem, inquit, atque discipulum de tabernaculis Jacob, sive ille sacerdos sit, sive laicus, una maledictione ferientur, et non erit in eis penæ diversitas, in quibus peccata sunt paria. Et offerent munus Domino exercituum: subauditur, disperdat Dominus et eum, qui pro hu juscemodi hominibus voluerit ad altare manus offerre, quorum solum remedium est, non facere quæ fecerunt. Quidam hunc locum non intelligentes, nec scientes historici veritatem, id quod ait: *Nonne pa-***

(a) Unus ms., labore contractæ erant.

(b) Idem Regin. ms. cui et Victorius consentit, sed

ter unus omnium nostrum? de Abraham sic intelligunt, ut etiam gentium patrem Abraham esse commemorent, secundum illud quod scriptum est: *Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* (Mat. iii, 9)? Vel certe unum Deum Patrem affirmant juxta illud quod in Deutronomio legitur: *Nonne iste ipse est Pater, qui possedit te, et fecit te, et creavit te* (Deut. xxxii, 6)? Et rursum: *Deum qui te creavit, reliquisti* (Ibid., 18). Et alibi: *Filios genui et exaltavi: ipsi autem reliquerunt me* (Isai. i, 2). Et in Psalmorum volumine: *Filii alieni mentiti sunt mihi: filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis* (Ps. xvii, 46). 964 Et ab hoc uno patre, qui peccaverunt, recedentes, multos vitiorum suorum patres fecere: *Omnes enim qui faciunt peccatum, de diabolo natus est. Idque quod sequitur: Quare despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum, sic interpretati sunt, ut dicerent: Nos cunctos ab uno patre generalos, unum esse debere, et unum confessionis habere labium; sed postea per superbiam et edificationem turris contra Deum in multas linguas atque sententias esse divisos (Gen. xi). Ad oleomyznam quoque referunt, ut dicant: Despicere nos fratres nostros, quando nen communicamus eis quæ a Deo ad sustendam vitam accepimus. Et ad hoc transeunt, ut asserant fratrem nostrum, secundum Scripturas, dominum appellari, qui præcepit Mariæ Magdalene, ut nuntiet fratribus suis, Dominum surrexisse (Joan. xx), et loquitur in Psalmo: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo tibi* (Ps. xxi, 23). Deseruerunt ergo Judæi fratrem suum, et contaminaverunt pactum patrum suorum, quod Deus pepigerat ad Abraham, Isaac, et Jacob, ut in semine eorum, quod interpretatur Christus, benedicerentur omnes gentes. Hæc varie suspicantur, quia certam viam non reperiunt. Denique et hoc quod sequitur juxta LXX: *Derelictus est Judas, et abominatio facta est in Israel, et in Jerusalem, si edisserunt: Desertos esse Judæos, quia blasphemaverunt Dominum Salvatorem, et sustinisse quod scriptum est: Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine* (Ps. v, 41), ut in cunctis provinciis vagi, et profugi spargerentur. Contaminaverunt enim sancta Domini, pro Dei filio diligentes, et advenientes sibi deos alienos: *Qui enim non recipit Filium, non recipit Patrem, qui misit eum* (Luc. ix, 43). Et idcirco quia hoc fecerunt, tamdiu disperire donec humilientur, vel captivitatis injuria, vel ob conscientiam peccatorum: et proficiantur de tabernaculis Jacob, ut destructo templo, atque altari, nequaquam apud eos offerantur hostiæ [Al. bestiæ]. Nec hæc explanatione contenti (quia Judas יודון) interpretatur Domini confessio) ad penitentiam, intelligentiam transferunt, qui postquam Dominum confessus est, 965 si peccaverit, abominationem facit in Israel, et in Jerusalem, in sensu vidente Deum, et in visio-*

in his quæ Cyri; et consequenter, sunt reversæ.

ne pacis. Polluit enim Christi mysteria, indigne accipiens corpus ejus et sanguinem (I Cor. xi), pro eo quod dilexerit vitum, et adinvenerit sibi deos alienos, secundum numerum peccatorum habens numerum eorum. Juxta apostolum Paulum: *Voracium Deus venter est* (Phil. iii), et secundum Petrum [Al. Jacobum], *A quo quis vincitur, et subjicitur* (II Petr. ii, 19). Et qui hoc fecerit, exterminabitur [Al. exterminatur] de Ecclesia, et de tabernaculis Jacob qui supplantat vitia atque peccata, donec humilietur in bonum suum, et offeratur pro eo victima Domino omnipotenti.

(Vers. 13 segg.) Et hoc rursum fecistis, operiebatis lacrymis altare Domini fletu, et gemitu [Vulg. munitu], ita ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placebile quid de manu vestra. Et dixistis: *quam ob causam? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem puertatis tue, quam tu desperasti; et hæc particeps tua, et uxor fœderis tui. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? et quid unus querit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel; operiet autem iniquitas vestimentum ejus dicit Dominus exercituum: custodite spiritum vestrum, et nolite despiciere. LXX: Et hæc quæ oderam, fecistis: operiebatis lacrymis altare Domini planctu et gemitu, de laboris adhuc dignum respiciere sacrificium, aut suscipere acceptabile de manibus vestris. Et dixistis, propter quid? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem adolescentiæ tuæ, quam tu reliquisti, et hæc particeps tua, et uxor testamenti tui, et non alius fecit, et reliquit spiritus tui. Et dixistis: quid aliud præter semen querit Deus? et custodite in spiritu vestro, et uxorem adolescentiæ tuæ ne derelinquas: sed si odio habens dimiseris eam, sicut Dominus Deus Israel, operiet impietas cogitationes tuas, dicit Dominus omnipotens: et custodite in spiritu vestro, et noli derelinquere. Interpretetur historiam, et singulis versiculis breves sententias coaptantes, quod nobis ab Hebræis sit traditum, disseramus. Derelictæ uxores Israeliticæ, et in thoris maritorum alienarum gentium feminas contemplantes, ad Dei solius auxilium confugiebant, diebus ac noctibus ante altare Domini 966 provolutæ lacrymis, gemitu, atque ejaculatis invidiam faciebant ejus providentiæ; quod non respiciet humana, et [Al. misera] miseria non juvaret. Unde dicit Deus, sacrificium et hostiam de manibus sacerdotum, qui ista commiserunt, se accipere non posse, uxorum fletu et placentibus impeditum, et insuper eos querere: *quam ob causam de manibus eorum non accipiat sacrificium, statimque inferet: Quia Dominus testificatus est inter te, et uxorem puertatis tuæ, quam tu desperasti, dicens: Propter hoc reliquit quomodo patrem et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt duo in una carne* (Genes. ii, 24): et idcirco particeps dicitur, et uxor conjunctionis, et fœderis, quæ a Deo de costa viri facta est. Et residuum spiritus ejus, sive Dei, ut quidam putant, sive mariti, ut alii suspicantur, quod propter*

A affectam quodammodo una anima in duobus esse videatur; conjunctis spiritu, mente sociatis. Cum ergo unus utrumque fecerit et virum et mulierem: propterea a Deo facta est utriusque conjunctio, ut liberi nascerentur. Unus enim Deus, quid querit nisi semen Dei, hoc est filios de Israelitica stirpe generatos? Cum ergo habeatis fecundas conjuges, et liberis gaudeatis, quid pulchritudinem uxorum queritis, quæ metricibus apta est, non uxoris? Præcipit itaque per prophetam Deus, et dicit: *Custodite spiritum vestrum; ne abducaminis libidine, ne alienigenarum amore vincamini. Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere, ut que tibi virginali primum juncta est matrimonio, perseveret usque ad senectutem. Sed poterat fieri, ut principes, sacerdotes, Levitæ, populus responderent: Præcepit Deus per Moysen, ut cum odio habuerimus uxores, dimittamus eas. Et legendum est: Dicit mihi scriptum est: *Cum odio habueris uxorem tuam dimitte, dicit Dominus Deus Israel* (Deut. xxiv). Statimque respondit: hoc quidem in Lege præceptum est, sed propter duritiam cordis vestri. Quod plenus Dominus in Evangelio prosequitur: *Quicumque autem, excepta causa fornicationis, uxorem inique dimiserit [Mal. v, 52], operiet vestimentum ejus iniquitas, id est, corpus quo anima vestitur, dicit Dominus exercituum: ut in quo peccavit, in ipso puniatur. Quapropter, hæc quæstioncula dissoluta, inculcat 967 et replicat quod supra dixerat: Custodite spiritum vestrum, et nolite despiciere, vel custodiam spiritus vestri, vel certe uxorem, si pauper est, aut deformis. Quod nos specialiter juxta Ezre librum super uxoris expositum derelictis: hoc alii generaliter contra eos dictum putant, qui aliena diripiunt, et injuste divitias congregantes, audent offerre munera, Deo, quæ dicit se nequaquam posse suscipere, lacrymis eorum, qui vastati sunt, et fletu, ac gemitibus prohibent, et congruere locum istum illi testimonio: *Honora Deum ex justis tuis laboribus* (Prov. ii, 9). Sed et istum sensum interserunt, eos qui propter rei familiaris amissionem, et interitum liberorum, et naufragium, et cætera quæ ad dampnum pertinent rerum secularium, vertuntur in fletus, et lotos se tradunt planctui, et gemitibus: nec animi robore, et spe in Deum, et præmiis futurorum cuncta contemnunt: etiamsi dirigant ad Deum orationem, non suscipi ab eo, quia indecoris et incongruis viro planctibus deturpentur. Hoc autem quod sequitur: *Quia Dominus testificatus est inter te, et uxorem puertatis tuæ, sive adolescentiæ quam tu desperasti: et hæc est particeps [Al. pars] tua, et uxor pacti, vel testamenti tui; et non alius fecit: et reliquit spiritus tui, sic interpretantur, ut uxorem adolescentiæ naturalem dicant intelligentiam, et legem in corde perscriptam, quæ omnibus hominibus insita est. Unde et gentes non habentes legem Dei, eam quæ sunt Legis, operantur. Et de hæc conjuge in Proverbiis prædicari: *A Deo conjugium uxor viro* (Prov. xix, 24); et jubetur ut de nostris aquis bibamus et fontibus: nullusque in potando sit particeps, et ut***

lestem cum uxore adolescentie nostrae. Hæc uxor impellit etiam in credulos dicere: *Deus iudicet, et Deus videat* (Judic. vii, 13): et ipsi cuncta inter me et te dijudicanda permittit, de qua et Ecclesiastes loquitur: *Et vive vitam cum muliere quam dilexisti omnibus diebus (a) caritatis tuæ, qui tibi datus sunt sub sole* (Ecc. ix, 9). Hæc uxor residuum spiritus nostri est, quia nostro semper sensui copulatur: que si recedat a nobis, statim offendimus Deum 969 et operit nos nostra impietas. Unde rursum ingeritur: *custodite spiritum vestrum* (Galat. vi), non carnem in qua qui sunt, Deo placere non possunt, non animam: *Animalis enim homo non recipit ea, quæ spiritus sunt* (1 Cor. ii, 14); sed spiritum: quia spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus (Rom. viii, 16).

(Vers. 17.) *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis: in quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis: omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: aut certe ubi est Deus iudicium? LXX: Qui provocastis Dominum in sermonibus vestris: et dixistis, in quo provocavimus (b) te? In eo quod dicitis, omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in his sibi complacet: et ubi est Deus iustitie?* Hunc locum plenius septuagesimus secundus psalmus exsequitur; cuius principium est: *Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde! Mei autem pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei: Quia zelatus sum super iniquis, pacem peccatorum videns: Quia non est respectus mortis eorum, et firmamentum in plaga eorum. In labore hominum non sunt, et cupit hominibus non flagellabuntur* (Ps. lxxii, 1 seqq.) Ac deinde: *et dicit, ergo sine causa justificavi cor meum: et laui inter innocentes manus meas.* Reversus ergo populus de Babylone, et videns cunctos in circuitu nationes, ipsosque Babylonicos idolis servientes, abundare divitiis, vigere corporibus, omnia que bona putantur, in sæculo possidere; severo qui habeat [Al. habebat] notitiam Dei, squalore, inedia, servitute coopertum, scandalizatur et dicit: Non est in rebus humanis providentia, omnia casu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur, quin potius mala [Al. mali et boni] ei placent, et bona displicent: aut certe si Deus cuncta dijudicat, ubi est illius æquum justumque iudicium? Istiusmodi questionem mens incredula futurorum quotidie suscitatur Deo, et cum videtur iniquos potentes, sanctos humiles illos rebus omnibus affluere, hos ne ea quidem que ad victum necessaria sunt, habere; et interdum surdis auribus cæcisque oculis, et omni parte membrorum ulceribus, et infirmitate depressos, qualis in

Evangelio (Luc. xvi) Lazarus legitur, qui ante fores divitis 969 purpurati, desiderabat micis, que abijciuntur de mensarum reliquiis, inopem animam sustentare; divitem vero tante feritatis et crudelitatis, ut non miseretur homo hominis, cuius etiam canum lingua miseretur, non intelligentes tempus iudicii, nec vera bona illa esse, quæ perpetua sunt, dicit: *Mali ei placent, et ubi est Deus iudicium?*

(Cap. iii. — Vers. 1) *Ecce ego mitto [Al. mittam] angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam: et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis.* LXX: *Ecce ego mittam angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam: et subito veniet ad templum suum Dominus quem vos quaeritis, et angelus iustitie quem vos vultis.* Hoc interpretatus est Dominus in Evangelio de Joanne Baptista, dicens: *Iste est de quo scriptum est: Ecce ego [c] mittam angelum meum ante faciem tuam, et præparabit viam tuam coram me* (Matth. xi, 40); nec eisdem usus est verbis, quæ LXX interpretes transulerunt. Marcus quoque evangelista duo testimonia Malachie, et Isaia sub unius prophete sermone contextens ita exorsus est: *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam* (Marc. i, 2). Hoc licet verbis aliis in Malachia legitimus. Quod autem sequitur: *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (Isai. xi, 3), ab Isaia propheta dicitur: statimque utrumque testimonium de quo dicitur, exponens: *Fuit, inquit, Joannes in deserto, baptizans, et prædicans baptismum penitentiae, in remissionem peccatorum* (Marc. i, 4). Sed et evangeliste vaticinium prophetarum super Joanne interpretati sunt cumque in sensu consentiant, in verbis discrepant. Pro eo enim quod LXX transulerunt: *Rectas facite semitas Dei nostri*, Marcus Lucasque dixerunt: *Rectas facite semitas ejus.* Joannes autem: *Dirigit, ait, viam Domini.* Ex quo perspicuum est, apostolos, et evangelistas et ipsum Dominum Salvatorem non LXX interpretum auctoritatem sequi, quæ Hebræe lingue habentes scientiam, non 970 indigent; sed ex Hebræo transferre quod legerint: non curantes de syllabis punctisque verborum; dum modo sententiarum veritas transferatur. Quod quidem et in pluribus locis eos fecisse docuimus, et maxime in eo libro qui a nobis inscriptus est, de optimo genere interpretandi, multis simul testimoniis approbatum est. Hoc ergo quod dicitur: *Ecce ego mitto angelum meum et præparabit viam ante faciem meam*, ex persona Christi dicitur, quod Joannem miserit in deserto

pro mittam, et qui præparabit, pro præparavit: denique, coram te, pro coram me. Alioquin, ait, isdem fere verbis cum Septuaginta usus fuisset Evangelista, quod factum negat Hieronymus. Nec minus inficias, ita in Matthæi Græco legi; versus Hieronymiani mss. nihil hic ab impressa lectione discordant, quam tametsi non moveas, satis abunde est, in quo differat a Septuaginta.

Judæam prædicare baptismum penitentiae, in remissionem peccatorum. Quod autem sequitur: *Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis*, ita de se quasi de altero loquitur, juxta consuetudinem Scripturarum. Nullisque dubium est quin Dominator iste salvator sit, qui Creator est omnium, et angelus testamenti, et magni consilii Angelus appellatur. Alii vero hoc quod dicitur: *Ecce ego mitto angelum meum et præparabit viam ante faciem meam*, ex persona Patris dictum putant: et quod sequitur: *Statim veniet ad templum suum dominator quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis*, de Domino Salvatore ab eo dictum intelligunt. Preparat autem viam Joannes, et rectas facit semitas Dei nostri in cordibus credentium, in quibus propter pravitatem, et incredulitatem, prius Deus ambulare non poterat. Templum autem vel Ecclesiam interpretantur, vel unumquemque credentium in Ecclesia: *Edificamini domos spirituales, sacerdotium sanctum: offerentes spirituales victimas, et acceptabiles Deo per Christum Jesum* (1 Petr. ii, 5). Eos vero qui crediderint: *Nescitis quod templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* (1 Cor. iii, 16)? Judæi hoc quod dicitur: *Ecce ego mitto angelum meum, de Elia propheta dictum intelligunt, et quod sequitur: Statim veniet ad templum suum dominator quem vos quaeritis: et angelus testamenti quem vos vultis*, referunt *ἠλεειμόνων*, hoc est Christum suum, quem dicunt ultimo tempore esse venturum. Sed miror quomodo eos rerum exitus non doceat veritatem. Quod enim templum 971 suum inveniet dominator, quod usque ad fundamenta destructum est, aut si ab alio extruendum est ante quam Christus adveniat, quid Christus eorum amplius facturus est, cum ab alio restituta sint omnia? Dominus noster in Evangelio Eliam prophetam, Joannem Baptistam interpretans loquitur: *Si vultis scire, ipse est Elias qui venturus est* (Mat. xi, 13), de quo et hic idem propheta quem nunc disserimus, scribit in fine: *Ecce ego mitto vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis* (Infra iv, 5). Quomodo autem Elias Joannes sit, dedit nobis viam intelligentia, in virtute et spiritu Elie eum venisse commemorans.

(Vers. 2. seqq.) *Ecce venit, dicit Dominus exercituum, et quis poterit cogitare diem adventus ejus? Et quis stabit ad videndum eum! Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, et emundans quasi [Vulg. tacet quasi] argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum; et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. Et placebit Domino sacrificium Juda, et Jerusalem, sicut dies sæculi, et sicut anni antiqui. Et accedam ad vos in iudicio, et ero testis velocis maleficis et*

*adulteris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas et pupillos, et opprimunt peregrinum: nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. Ego enim Dominus, et non mutor. LXX: Ecce veniet [Al. veniet], dicit Dominus omnipotens, et quis sustinebit diem introitus ejus? aut quis ferro poterit ut aspiciat eum? Quia ipse ingreditur quasi ignis conflator, et quasi herba lavantium; et sedebit conflans et emundans sicut argentum, et sicut aurum, et emundabit filios Levi, et fundet eos sicut aurum et sicut argentum, et erunt Domino offerentes hostias in justitia [Al. justitia]: et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem, sicut diebus pristinis, et sicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, et ero testis velocis super maleficos, et super adulteros, et super eos qui jurant in nomine meo mendaciter. Et qui fraudant mercedem mercenarii, et opprimunt per potentiam viduas, et percipiunt pupillos et pervertunt iudicium advenæ, et qui non timeant me, dicit Dominus 972 omnipotens: quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor. Supra legitimus motam Domino questionem ab his qui dicunt: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent, aut certe si displicent, ubi est Deus iudicium? hoc est, ubi est iustitie veritas? Ad quam dissolvendam Domini sermo respondit: Mittam angelum meum, qui præparabit viam meam, et veniet ad templum suum dominator quem vos quaeritis, qui iudex est veritatis, de quo dicitur in Psalmo: *Deus, iudicium tum regi da: et iustitiam tuam filio regis* (Psal. lxxxi, 1). Non enim Pater iudicat quemquam; sed iudicium omne dedit Filio (Joan. v, 22). Et ille est angelus testamenti quem vos quaeritis, qui mala non placent, qui personam in iudicio non accipit (Colos. iii, 25), qui nulla nec misericordia, nec severitate mutatur: *Calix enim in manu Domini vini meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in hoc* (Psal. lxxiv, 9), id est, misericordia iustitiam temperat, et iustitia misericordiam. Iste igitur statim et velociter veniet ad templum suum, id est, Ecclesiam. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus? Si cogitare præ potentia majestatis ejus nemo potest, ferre quis poterit? Et quis stabit ad videndum eum, hoc est, quis eum poterit lippientibus (a) et cæcipientibus oculis in sua claritate conspiciere, qui est sol iustitie, et in cuius pennis est sanitas? Ipse veniet quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum (Inf. 2): Ignis enim in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida (Ps. xlix). Tunc vocabit caelum desuper, et terram ut dijudicet populum suum, flumina ignis (b) trahent ante eum, peccatores quoque volentia. Ignis autem dicitur Dominus, et ignis consumens (Deut. iv), ut ligna nostra, fenum, stipulamque comburat. Et non solum ignis; sed et herba fullonum, quæ Hebraice בורחן [בּוּרְחָן] appellatur, et LXX πῶν*

(a) Olim erat nativitas, cui fere concinit in Græco Aldinum exemplar *νιότητος*. Verum et mss. plerique omnes libri, *νιότητις*, et Græcus emendator textus *ματαίωσις*; denique Hebræus בּוּרְחָן. et Vulgata impressam lectionem probant.
(b) Regim. ms., *provocavimus eum*, juxta Græcum, *παροξύνωμεν αὐτόν*, pro quo tamen, *sc*, te præfert Aldinus codex.
(c) Mutat Victorius ex ipso Matthæi textu, *mitto*,

(a) Regim. ms., *lippientibus oculis, et cæcis mentibus in sua claritate, etc.*
(b) In eodem ms. *trahentur*. Victorius, Alludi, inquit, non ad illud Danielis vii: *Ὁ ἄβυσσος αὐτῶν ἐλθὲν τὰ ῥοῦς ἐι ἐρχοῦν αὐτῶν πῦρ φλόγον ποταμῶν πορὸς εἰλ-*

Thronus ejus flamma ignis. Rotæ ejus ignis ardens: Fluvius ignis trahentur gradibus a facie ejus. Trahentur, inquit Hieronymus, peccatores quoque, flammis eos involvens.